

Greimo metų aidai

Šimtosios Greimo gimimo metinės, įtrauktos į UNESCO minėtinių datų kalendorių, paskatino įvertinti struktūrinės semiotikos kūrėjo palikimą šiuolaikinių reikšmės teorijų kontekste. Tai paliko pėdsaką ir praėjusių metų mokslinėse publikacijose. Keletas šio *Semiotikos* sąsiuvinio straipsnių yra tiesioginė Greimo šimtmečio minėjimo tąsa.

Nelietuviakalbė semiotikų auditorija entuziastingai sutiko lietuviškosios Greimo eseistikos vertimą į prancūzų kalbą¹. Tikimės ateinančiais metais sulaukti išsamios šio leidinio recenzijos. Italai Greimo šimtmetį pasitiko nauja Greimo mitologinių tyrinėjimų rinktine, parengta ir baigiamuoju žodžiu palydėta ištikimo Greimo mokinio Paolo Fabbri². Knygoje spausdinamas Tizianos Migliori tyrimas „Žmogaus ir gyvūno tarprūšis Greimo *Mitologijose*“ buvo perskaitytas 2017 m. rugsėjį Urbine, Tarptautiniame semiotinių tyrimų centre. Siūlome jo vertimą šio *Semiotikos* sąsiuvinio skaitytojams.

Straipsnio problematika tarsi įsiterpia į zoosemiotikos sritį, kurios užuomazgas Greimas vertino gana skeptiškai. Tačiau panašumas čia tariamas. Gyvūnai Greimą domina ne kaip empirinė duotybė, o kaip tikrovės signifikatai, atsiskleidžiantys giliajame pasakojimų lygmenyje. Greimo naratyvinėje gramatikoje jie yra tokie pat atlikėjai, turintys tokius pat aktantinius vaidmenis kaip ir

¹ Algirdas Julien Greimas, *Du sens en exil. Chroniques lithuaniennes*, traduits par Lina Perkauskytė, Limoges: Lambert-Lucas, 2017.

² Algirdas Julien Greimas, *Mitologiche. La semiosfera lituana*, postfazione e cura di Paolo Fabbri, Roma: Aracne, 2017.

žmogiškos būtybės. Pasak Tizianos Migliori, lietuvių mitologijoje nėra beatodairiškos perskyros tarp žmonių ir gyvūnų. Į dienos šviesą čia išskyla tarprūšis, kuriame stebime vieni kitus, „ir ši abipusė kontrolė daro įtaką ir mūsų, ir jų buvimo ir veikimo būdams“. Lietuvių mitologijos duomenys leidžia naujai įvertinti žmonių ir gyvūnų panašumą, ignoruojamą naujojoje Vakarų filosofijoje: „Sugyvenimas tarp žmonių ir gyvūnų mituose yra pagrindas, o mišrios ir besikeičiančios formos daug dažnesnės nei grynos. Per gyvūną žmogus keičia išorę ir vidinį pasaulį, ir priartėja prie dievo galių ir / ar keturių stichijų jėgų.“

Juozo Miltinio palikimo centras, veikiantis Panevėžyje, susiejo Greimo šimtmetį su 110-osiomis Miltinio gimimo metinėmis. Čia virtualioje parodoje eksponuojami abiejų asmenybių bendravimo dokumentai: Miltinio marginalijos Greimo knygose, Greimo įrašai Miltiniui atsiųstose knygose, laišakai ir atvirukai. Ši medžiaga apžvelgiama šiame sąsiuvinyje spausdinamame Kęstučio Nastopkos straipsnyje „Žvaigždžių dialogas“.

Greimą ir Miltinį siejo ryšys su prancūzų kultūra. Greimas Prancūzijoje baigė filologijos studijas, apgynė daktaro disertaciją, įkūrė Paryžiaus semiotikos mokyklą. Miltinį, kaip aktorių ir režisierių, išugdė prancūzų teatras. Miltinio humanitariniame akiratyje atsидūrė daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai buvo pamatas neakivaizdiniam jų dviejų dialogui.

Skaitomas knygas Miltinis išmargindavo įvairiomis atžymomis. *Struktūrinėje semantikoje* jis paryškino atraminius metodologinius teiginius: „Žmogaus pasaulis mums iš esmės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Miltinio dėmesį patraukė lingvistinis poezijos apibrėžimas: „Poezija yra kalba, arba, tikriausiai sakant, ji įsikuria kalboje. Bet koks nelingvistinis poezijos aprašymas būtų visiškai nenaudingas, o gal ir neįmanomas vertimas.“

Išstudijavęs *Struktūrinę semantiką*, Miltinis klausėsi Greimo pasakaitų, skaitomų Vilniaus universitete 1971 m. rudenį. Dovanodamas jam savo knygą *Du sens* Greimas užrašė: „Juozui Miltiniui – bendrakeleiviui – prasmės ir reikšmių ieškotojui.“ Įvadiniame knygos straipsnyje Miltinis pasižymėjo pamatinį teiginį: „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, skirtingą, transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“.

Pasibrauktas ir Greimo aforizmas: „gyventi nuolatiniame metaforos pavojuje yra normali padėtis, „žmogaus būvio“ neišvengiama sąlyga“.

Siųsdamas Miltiniui ką tik išėjusią savo studiją *Maupassant. Teksto semiotika: praktinės pratybos* Greimas užrašė: „Juozui Miltiniui, tekstas, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę.“ Sveikindamas bičiulį su Naujaisiais 1984 metais jis rašė: „Dėkoju, mielas bitininke, už prisiminimą ir pasveikinimus. Gražinu juos su kaupu, nuo širdies! Vis dar tikiuosi, kad pasimatysime, gal net šį rudenį?“ (1984 m. sausio 13 d.) Vadindamas Miltinį bitininku Greimas netiesiogiai užsimena apie giminystės per bites, vadinamos bičiulyste, sampratą, aptartą knygoje *Apie dievus ir žmones*.

1984 m. vasario 28 d. Greimas pasiūnčia Miltiniui antrąjį savo semiotinių esė rinkinį – *Du sens II* su išpūdinga dedikacija: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“ Trijuose knygos puslapiuose didelėmis raidėmis užrašyta Miltinio pavardė. Siųsdamas knygas į sovietinę Lietuvą Greimas šitaip rūpinosi, kad jos neatsidurtų uždaruose specfonduose, nepasiekusios adresato. Šioje knygoje Miltinio dėmesį patraukė semiotinės modalumų teorijos, kurią Greimas vadino trečiąja semantine revoliucija, pristatymas.

Skaitydamas Greimo knygas originalo kalba Miltinis susidarė patikimą Greimo semiotikos vaizdą. Išėjus darbų rinktinei lietuvių kalba, straipsnių vertimų jis nebeskaitė. Užtat gausu pabraukymų rinktinės sudarytojo įžanginiame straipsnyje. Skaitytojo dėmesį patraukė pateiktos Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos arba jų parafrazės: „Jeigu mes neišmoksime suprasti žmonių visuomenės, tai galime greitai išsprogti su visa planeta žemele. Užtat man ir atrodo, kad paskirti dalį savo gyvenimo, paskirti dalį savo valandų šitai problematikai gali būti šio to vertas gyvenimo tikslas...“

„Mano tokia prigimtis: knygų telkimas, rijimas, pasibraukimai, prisikrovimas, vykstant į kelionę, – rašė Miltinis apie savo skaitymo aistrą. – Skaitau ne dėl to, kad galėčiau tai panaudoti, o kad juntų minties judėjimą, įcentrinę dinamiką, kuri išvaro drumzles. Žaidžiu su atrasta mintim ir vaizduote, ją pratęsiu, vedu iki begalybės.“ Greimo knygos tenkino Miltinio skaitymo aistrą. Jūdviejų susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. „Voko pastogėje“, kaip sakė Greimas, susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

Šiame sąsiuvinyje savo semiotinius tyrimus pristato du doktorantai.

Užpraeitais metais Greimo centro doktorantė Giedrė Smolskaitė Greimui skirtame renginyje Prienuose pateikė Greimų tilto per Nemuną semiotinę analizę. Pasitelkusi topologinės semiotikos instrumentus ji ryškina antropologinius dešiniojo ir kairiojo Nemuno krantų skirtumus, semantines gyvenimo ir mirties, gamtos ir kultūros, dinamikos ir statikos priešpriešas. Kaip erdvių mediatorius tiltas įeina į naratyvinę kelionės programą. Laiko ašyje susiduria dviejų buvusių imperijų – Prūsijos ir Rusijos – kryptys. Iškildamas virš žemės ir vandens tiltas į prasmės konfigūraciją įtraukia dar ir oro stichiją, o jo vertikalūs šviestuvai – ugnį. Savo ruožtu tilto atspindys vandenyje kuria dvigubumo įspūdį. Tai atitinka semantinę tilto pavadinimo (*Greimų*) dviskaitą. Tiltas tampa dviejų mokytojų – tėvo ir sūnaus, dviejų šalių (Lietuvos ir Prancūzijos) susitikimo vieta.

Vilniaus dailės akademijos dizaino studijų doktorantas Sigitas Gužauskas, Greimo centre išklauses semiotikos kursą, vizualizuoja prognostinius lietaus kritulių kiekio Europoje 2071–2100 m. duomenis. Jo sukonstruotame įtaise nevienodai drėkinamos samanų uždengia Europos žemėlapi įvairiomis spalvomis. Tokiu būdu estetiškai neutralios kiekybinės vertės įvelkamos į jusliškumo apvalkalą.

Tradiciiniame grafiniame žemėlapyje įvairios kiekybinės vertės vizualizuojamos atitinkamomis spalvomis. „Augaliniame“ žemėlapyje su prognozuojamo kritulių kiekio duomenimis koreliuoja drėgmės kiekis, patenkantis ant samanų. Apvytusios ir vešančios samanų siūlo platų teminių verčių spektrą. Šio žemėlapio reikšmės atpažįstamos ne vien rega: jį liečiant suvokiamas reljefas, drėgnumas, temperatūra, jaučiamas augalų kvapas. Plastinės ir topologinės žemėlapio ypatybės semisimboliškai koreliuoja su gyvybės ir mirties priešprieša.

Negyvos ir vešančios augmenijos topologinis pasiskirstymas padalina augalinio žemėlapio paviršių į gyvybės erdves ir mirties zonas. Pirmosios siejamos su euforinėmis vertėmis: gyvastimi, vešlumu, gajumu, gausa ir klestėjimu, o mirties teritorijos – su tuštuma ir nykumu. Grafiniame žemėlapyje kiekybiniais duomenimis priskiriamos simbolinės, „dirbtinės“ reikšmės. Augalinis žemėlapis

sukurtas iš natūraliojo pasaulio figūrų – samanų. Todėl jį galima laikyti reikšmės objektu, kalbančiu natūraliojo pasaulio kalba. Estetinė pagava čia svaresnė už racionaliąją interpretaciją. Samanų figūros, jų eidetiniai, haptiniai ir olfaktyviniai elementai kuria įvairiapusiškesnę lietaus fenomeno patirtį nei žemėlapiu grafinė raiška.

2017 m. internetiniame žurnale *Actes sémiotiques* Ericas Landowski diskusijai apie semiotiką ir išipareigojimą sukvieta vienuolika įvairių šalių semiotikų ir antropologų. Savo išanginį straipsnį, dedikuotą suomių antropologui Pekka Sulkuneniui, jis pavadino „Mažuoju semiotikos manifestu“. Spausdiname šio teksto vertimą.

Pasak Landowskio, semiotiko požiūris į savo tiriamąjį objektą nėra nesuinteresuotas. Aptardamas prasmės transformacijas socio-semiotikas siekia per jas transformuoti socialinius santykius bei gyvenimo formas. Savo tyrimuose Landowski išskiria keturis prasmės režimus: programavimą, manipuliaciją, derinimąsi ir atsitikimą. Tai ne lygiaverčiai topologiniai variantai, o tyrėją ipareigojančios nuostatos. Programavimo režimas, skatindamas nuolatinį to paties kartojimą, atmeta prasmės kūrimo dinamiką. Atsitikimo laukimas reiškia nevalingą subjekto susitaikymą su transcendentinės instancijos nuosprendžiu. Manipuliacijos režimas, kurį vienintelį ištiesai pripažino standartinė naratyvinė gramatika, išreiškia ideologiją, vyraujančią postmodernistinėje visuomenėje, kuri, deklarudama ištikimybę demokratijai, iš tikrųjų yra ištiesai merkantilinė. „Mažasis semiotikos manifestas“ kritikuoja tokį vyraujančios ideologijos ir semiotinės teorijos aljansą, atmeta buvimo sampratą, apribojančią bet kurios reikšmės vertę jos ekonomine verte. „Ekonomijai“ priešpriešinama „ekologija“, numatanti abipusį lygiaverčių savo ir kito santykių išsipildymą.

Jacques Fontanille, dalyvaujantis toje pačioje diskusijoje, lygina Landowskio sąveikos sampratą su transformacijos samprata Greimo, ir loginės išvados (*inférence*) samprata Umberto Eco semiotikoje.

Derinimosi režimas, kuriam simpatizuoja Manifesto autorius, nėra universalus problemų sprendimo raktas. Kartais jis pasireiškia sukarikatūrintais mistifikuotais pavidalais. Tačiau atsvarą užprogramuotam bereikšmiškumui, biurokratiniam manipuliavimui minima ar fatalistiniams atsitiktinumui sudaro tai, kad priimami spren-

dimai čia priklauso nuo derinimosi tarp išgyvenamų situacijų dinamikos ir tų, kurie jas išgyvena. Stipriais derinimosi režimo partneriais laikomi mąstytojai, ieškantys alternatyvių atsakymų į šiuolaikines problemas gretutinėse humanitarinėse disciplinose. Užsiimti semiotika,- teigia Landowskis,- vadinasi, dalyvauti politikoje vienos ar kitos ideologinės stovyklos pusėje. Savo instrumentais konstruodami prasmes, semiotikai ieško darnos sąveikoje su kitu asmeniu ir su pasauliu.

Kęstutis Nastopka